

van kosmologische kennis (de *divinatio*) is de inzet van de Neolatijnse stukken die Hartmut Beyer in zijn artikel bespreekt. De wetenschap van bepaalde voortekenen staat in deze drama's eveneens in dienst van de representatie van de vorstelijke macht. Ook Juliette A. Groenland belicht de politieke lading van profetieën op het vroegmoderne toneel, met name de voorspelling van vaderlandse roem aan het einde van de toneelstukken. Kai Bremer bestudeert het handelingsmodel van de bekering als 'gesacraliseerde peripetie' (p. 487), belichaamd in de figuur van de *conversus*. Door de ommekeer in het innerlijk van de protagonist op het toneel te visualiseren worden de toeschouwers emotioneel beïnvloed en bekeringsgezind gemaakt. Tenslotte bespreekt Christiane Pérez González het gebruik van de Latijnse taal in Spaanse jezuïeten-drama's uit de zestiende eeuw. Zij laat zien dat het Latijn de figuren naar het niveau van goden, vorsten of bijbelse figuren verheft. De kennis van het Latijn blijft dus belangrijk, hoewel het Spaanse jezuïetentoneel tegelijkertijd de volkstaal gebruikt om een directere communicatie met het publiek te bereiken.

Samenvattend laat zich zeggen dat de bundel een indrukwekkend en gevarieerd beeld verschaft van figurentypen en actiemodellen in het Europese toneel van de vroegmoderne tijd. Vooral ook de belangrijke positie van het Neolatijnse toneel in het boek is een positief resultaat van deze internationale en interdisciplinaire samenwerking. Misschien had een sterker gebruik van theoretische concepten zoals performativiteit en theatraliteit uit de cultuurwetenschappelijk georiënteerde theaterstudie (vgl. Wirth 2002; Fischer-Lichte 2004) de relatie tussen taal, lichamelijkeheid en actie nog beter kunnen verduidelijken. Al met al kan men een voortzetting van een dergelijke vruchtbare samenwerking alleen maar wensen.

Bibliografie

- Peter-André Alt, *Von der Schönheit zerbrechender Ordnungen. Körper, Politik und Geschlecht in der Literatur des 17. Jahrhunderts*. Göttingen, 2007.
- Erika Fischer-Lichte, *Ästhetik des Performativen*. Frankfurt am Main, 2004.
- Erika Fischer-Lichte et al. (eds.), *Theatralität als Modell in den Kulturwissenschaften*. Tübingen, 2004.
- Bettina Noak, "Wanneer de hemel spreekt moet alle reden wijcken". De twijfel in enkele drama's van Joost van den Vondel', in Amand

Berteloot e.a. (red.), *Handelingen van de bijeenkomst universitaire docenten Nederlands in het Duitse taalgebied*. Berlijn, 18-20 maart 2004. Münster, 2005, 44-58.

Bettina Noak, 'Taal en geweld in enkele bijbelse treurspelen van Joost van den Vondel', *neerlandistiek.nl* 07.09 <<http://www.neerlandistiek.nl/07.09e/>> [geraadpleegd 10 september 2010].

Uwe Wirth (Hrsg.), *Performanz. Zwischen Sprachphilosophie und Kulturwissenschaften*. Frankfurt am Main, 2002.

Bettina Noak

Translation und Rezeption. Literaturbeziehungen zwischen dem deutschen und dem niederländischen Sprachraum, <<http://www.indu.niederlandistik.fu-berlin.de/>>

De vakgroep neerlandistiek van de Freie Universität Berlin is op hoog niveau actief onder leiding van Matthias Hüning en Jan Konst. Een van hun onderzoekszwaartepunten, waaraan Bettina Noak belangrijke bijdragen heeft geleverd, wordt gevormd door de Nederlands-Duitse betrekkingen, met name op het gebied van vertaalde teksten. En er is veel vertaald in de loop der eeuwen, van het Nederlands naar het Duits en omgekeerd. Het onderzoek beslaat de periode 1500-1900.

Van het onderzoek doet de vakgroep verslag via boekpublicaties, met name het vanuit Nijmegen en Berlijn geïnitieerde *Niederländisch-Deutsche Kulturbeziehungen 1600-1830* onder redactie van Jan Konst, Inger Leemans en Bettina Noak (Göttingen, v&r Unipress, 2009; Berliner Mittelalter- und Frühneuzeitforschung, Band 7) en een internetportal. Beide hebben een brede, diachrone opzet. In het onderzoek wordt aandacht besteed aan zelfbeelden en beelden van de anderen, wisselwerkingen in literatuur en het bedrijven daarvan, het overbrengen van ideeën, kennis en wetenschap, en vertalingen als middel tot overdracht. Immers de betrekkingen tussen Nederland en Duitsland waren langdurig en veelzijdig: ze omvatten literatuur, filosofie, theologie, pedagogiek, wetenschap, reisbeschrijvingen, vlugschriften, enzovoort. Deze bespreking betreft het digitale gedeelte van het project.

Het portal *Translation und Rezeption. Literaturbeziehungen zwischen dem deutschen und dem niederländischen Sprachraum* biedt toegang tot drie databases: (1) een internetbibliotheek van Nederlands-Duitse historische 'Übersetzungsbeziehungen' die een archief van vertaaldocumenten geeft van het Nederlands in het

Duits en omgekeerd; (2) de *Bibliografie der älteren niederländischsprachigen Literatur in deutscher Übersetzung*, die weer uit twee deelprojecten bestaat: (2a) de *Bibliografie der deutschen Übersetzungen niederländischsprachiger Literatur des Mittelalters* en (2b) de *Bibliografie der niederländischsprachigen Literatur des 17. Jahrhunderts in deutscher Übersetzung*. De laatste twee komen pas in 2013 online.

Met het eerste deel, een ‘gestructureerde Google Books’ kan de gebruiker nu Nederlandstalige teksten naast parallele Duitstalige teksten zetten. Het gaat in veel gevallen om moeilijk toegankelijke teksten die nu gemakkelijk opgeroepen kunnen worden. Men vindt er vertalingen van teksten van Vondel, Cats, Heinsius, en Wolff en Deken, en van Schiller, Lessing en Büchner, om er een paar te noemen. Voor zover ik dat kan beoordelen, is de lijst volledig, al was ik verbaasd dat de site de indruk wekt dat er voor de periode 1500-1900 slechts vijf Duitse auteurs naar het Nederlands zijn vertaald. Door deze site wordt het onderzoek naar Nederlands-Duitse betrekkingen vergemakkelijkt. Dat is een grote winst.

Toch had het portal meer kunnen zijn. De lay-out laat te wensen over. Het lettertype is wat klein, en er zijn twee dezelfde navigatiesystemen (bovenbalk en linkerkolom) op de site te zien, wat enigszins verwarrend werkt. Ongetwijfeld was er geen geld of menskracht voor, maar nu is het wel een heel nuttige, maar toch ‘droge’ database van teksten geworden. Daar hadden wat mij betreft bewerkingen – de bewerkingen van Vondels toneelstukken door Gryphius bijvoorbeeld – ook een plaats kunnen krijgen. De grens tussen bewerking en vertaling is namelijk vaak lastig te trekken. Verder mis ik een ander medium voor het overdragen van kennis: de Latijnse taal. Er zijn ook via het Latijn werken over en weer gerecipieerd. Een bibliografie van teksten over literaire betrekkingen en een portal voor essays over deze betrekkingen hadden evenmin mistaan, bovendien had een forum zijn nut kunnen bewijzen. Die hadden de site levendiger kunnen maken en houden. Bovendien beperkt de presentatie zich tot eerste drukken, terwijl ook het aantal drukken van een werk iets kan zeggen over de mogelijke receptie ervan. Ik besef dat ook de makers van het portal ongetwijfeld deze *pia vota* moeten hebben, maar ze uit financiële of auteursrechtelijke overwegingen niet hebben kunnen realiseren.

Ook op andere manieren zijn de kansen van een digitale omgeving niet uitgebuit. De teksten zijn nu in facsimile gepresenteerd. Een gestructureerd *full-text*-corpus had het onderzoek nog verder kunnen brengen: dat had de mogelijk-

heid geboden veel gemakkelijker patronen aan het licht te brengen, te tonen wanneer bepaalde ideeën door wie overgebracht zijn, enzovoorts. Verder miste ik links naar andere, relevante sites, zoals die van de Deutsche Gesellschaft für Übersetzungs- und Dolmetscherwissenschaft (www.dgud.org), het Renaissance Cultural Crossroads-project (<http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/ren/projects/culturalcrossroads/>), de Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letterkunde (www.dbnl.nl) en de ‘Dynamics’-site van het Huygens Instituut (<http://dynamics.huygens.knaw.nl>), die ook relevante informatie bevatten. Er gebeurt meer op dit gebied dan deze Berlijnse site suggereert. Voor veel van deze wensen geldt echter dat ze te uiten nog niet betekent ze te kunnen realiseren. Zoals zo vaak, zal ook hier gelden: ‘want tussen droom en daad staan wetten in de weg, en praktische bezwaren’.

Jan Bloemendal

Jan Posthumus, *Lexicografie in Nederland. Peilingen in de negentiende en twintigste eeuw.*

Münster: Nodus Publikationen, 2009. (Dissertatie VU Amsterdam; Uitgaven Stichting Neerlandistiek VU 62) – 291 pp. ISBN/EAN 948 3 89323 762 3. € 43,00.

Op 10 maart 2010, wat later dan gepland door de barre winter, promoveerde Jan Posthumus aan de VU op een proefschrift over een aantal negentiende- en twintigste-eeuwse Nederlandse woordenboeken en hun makers. Op één woordenboek na, gaat het om tweetalige woordenboeken. De auteur wil met zijn studie een lacune vullen op het terrein van de historiografie van de tweetalige lexicografie, die aan de woordenboeken van na de achttiende eeuw weinig aandacht besteedt (p. 3). Het proefschrift bevat eerder verschenen artikelen (soms al in drie versies, maar: ‘waar dat nodig bleek, zijn ze voor deze uitgaven bij de tijd gebracht’ (p. 8)), voorafgegaan door een *Woord vooraf* en een *Inleiding*, en gevolgd door een bibliografie, een personenregister en een Engelse samenvatting. Hoewel een *Woord vooraf* (p. [xi]-xiv) doorgaans niet onmiddellijk relevant is voor de inhoud, is het hier vermeldenswaard omdat de auteur de achtergrond van het onderzoek vermeldt: zijn eigen gebruik van woordenboeken in zijn school- en studietijd, de collectie opeenvolgende drukken die hij van bepaalde werken aanlegde, het opsporen van de verblijfplaats van ontbrekende exemplaren in diverse bibliotheken. Dit alles om door persoonlijke observaties en vergelijkingen een detailbeeld van een stukje historisch woordenboekbedrijf te kunnen reconstrueren. Deze